

KARMELA RĒGULA

Dr. theol. Jānis Priede

Karmela kalns, kas par 'svēto' dēvēts jau faraona Tutmosa III (1490.–1436. pr. Kr.) ēģiptiešu rakstu pieminekļos¹, kopš sendienām vilinājis Dieva meklētājus — gan auglības dievību pielūdzējus (ap 1000. pr. Kr.), gan viendievības sludinātājus, piem., Jāhves pravieti Ēliju (1. ķēn 10; 19,1-18) un viņa mācekli Elīšu (2. ķēn 2,25; 4,25). Kopš Ēlijas un Elīša laikiem kalnā apmetās daudzi, kas vēlējās vientulībā iepazīt Dievu, tāpēc Vecās Derības pravieti Ēliju kristieši vēlāk nereti dēvēja par mūku kustības aizsācēju. Hellēniskajā un romiešu periodā Karmela kalnā uzturējās Zeva priesteri, šeit meditējis Pītagors, upurējis romiešu imperators Vespasiāns un Trajāns (Plīnijs, *Nat. hist.* 5.75; Tacits, *Hist.* 2.78).

Uzplaukstot kristietībai, Palestīna kļuva par vienu no nozīmīgākajiem Baznīcas centriem. Karmelu par savu dzīvesvietu labprāt izvēlējās kristīgie vietuļnieki. Kad, sākot ar VII gadsimtu, arābu iekarotāji ar militāru un ekonomisku spēku (nodokļi, pārdošana verdzībā u.tml.) centās panākt Palestīnas kristiešu pāriešanu islāmā, daudzi meklēja patvērumu Kiprā, Sicīlijā, Anglijā, Francijā un citviet. Projām devās arī Karmela vietuļnieki². Karmela kalnu par savu svētvieta atzina vietējie musulmaņi, kam Ēlija šķita dzīvinātājs un zaļuma dāvētājs³. Reliģiskā dzīve Karmela kalnā pilnībā atjaunojās tikai XI–XIII gs., kad īsu laiku kristīgās ticības brīvību Palestīnas kristiešiem nodrošināja krusta karotāji. Svētceļniekiem atkal bija iespējams apmeklēt Jeruzalemi un svētvieta Palestīnā. Daudzi svētceļnieki apmetās Karmelā, lai klusumā un vientulībā pēc Ēlijas parauga mēģinātu pieredzēt Dieva tuvumu mistiskās pieredzes ceļā⁴.

Šajā laikā tapa arī Karmela rēgula — īstenībā vēstule, ko Karmela kalnā apmetušos vietuļnieku saimei pēc tās lūguma sūtīja Jeruzalemes bīskaps sv. Alberts. Tolaik viņš bija viens no izglītotākajām un izcilākajām personībām Palestīnā. Dzimis Itālijā, Parmā (ap 1149), kļuvis par Mortaras klostera sv. Augustīna kanoniķu prioru (1180) un Bobio bīskapu (1184), sv. Alberts Avogadro divdesmit gadus bija vadījis Verčelli bīskapiju (1185–1205), un bieži vien pāvests viņam uzticēja sarežģītu jautājumu risināšanu. Šajā laikā Palestīnas kristieši bija atspiesti šaurā piekrastes joslā starp Jafu un Akonu. Jeruzalemes Svētā Kapa kanoniķi ievēlēja Albertu par Jeruzalemes patriarhu (1205). Tā kā Jeruzaleme atradās arābu karaspēka ielenkumā, Alberts apmetās Akrē⁵, kur dzīves svētuma dēļ viņu cienīja ne vien kristieši, bet arī daudzi musulmaņi. Viņu nogalināja reliģiskas procesijas laikā (1214. gada 14. septembrī)⁶.

Karmela kalna iemītnieki no vietuļniekiem pamazām kļuva par koinobītiem⁷ — ievēlējuši prioru, viņi kopā rūpējās par iztiku un dzīvei nepieciešamo. Šīs pārmaiņas atspoguļojas Alberta vēstulē. Vietuļnieku krasā savrupība izpaudās klusēšanā un ceļļu izklīdētībā, bet koinobītu dzīvesveida sabiedriskais raksturs — pakļautībā kopīgi ievēlētā priora vadībai un kopējā saimniecībā, kas izveidojās priora Brokarda laikā († ap 1221–1224). Sākot ar 1239. gadu, aizvien draudīgākā arābu sirotāju spiediena un kristiešu vajāšanu dēļ Karmela kopiena bija spiesta pamazām aizceļot, bet 1291. gadā islāma fanātiķi nogalināja pēdējos Karmelā palikušos mūkus un nopostīja kopienas dzīvesvietu. Turpretim no Palestīnas savulaik izceļojušie karmelīti apmetās Kiprā, Sicīlijā, Anglijā, Francijā, kur pamazām daļēji pielāgojās Rietumos izplatīto ubagotājordeņu — franciskāņu un dominikāņu — dzīvesveidam.

Karmela atstāšana nozīmēja līdzšinējās ekonomiskās neatkarības zaudēšanu. Pārmaiņas dzīvesveidā izraisīja diskusijas karmelītu vidū, jo daļa brāļu bija pārliecināta, ka rēgula jāievēro burtiski arī jaunajos apstākļos, citi uzskatīja, ka rēgulā nepieciešamas izmaiņas. Karmelītu ģenerālkapituls sūtīja divus brāļus uz Romu ar lūgumu pāvestam precizēt un uzlabot rēgulu. Šo darbu Innocents IV uzticēja diviem dominikāņu mūkiem. Viņu sagatavotos labojumus pāvests aizsūtīja ģenerālkapitulam, kas savukārt izsūtīja rēgulu

visām karmelītu kopienām ar rīkojumu izlabot pēc jaunā parauga visus senākos norakstus, kādi bija brāļu rīcībā. Innocenta IV apstiprinātie labojumi uzsvēra koinobītu dzīves elementus un ietvēra atvieglinājumus, kas bija nepieciešami, pielāgojoties ubagotājordeņu dzīvesveidam. Pēdējos rēgulas atvieglinājumus noteica pāvests Eugēnijs IV (1432), atļaujot mūkiem brīvi uzturēties ne vien cellēs, bet arī klosteru apkaimē, kapellās un krustejās, kā arī ierobežojot visai stingro atturēšanos no gaļas ēdieniem uz trim dienām nedēļā. Ieviesto izmaiņu dēļ karmelītu rēgula ietver ne vien vientuļnieku un koinobītu, bet arī ubagotājordeņu mūku dzīvesveidam raksturīgās iezīmes.

Literārā žanra ziņā Karmela rēgula ir vēstule, kas rakstīta, ievērojot visus viduslaiku epistolārā žanra noteikumus. Rēgulā skaidri izšķirams ievada sveiciens (*salutatio* vai *prologus*), kodolīgi formulēts pamatprincips (*exordium*), kurā balstās un no kura izriet izklāsta daļa (*narratio*) — priekšraksti, kas jāievēro Karmela saimei. Seko vēstules saņēmējiem — gan toreizējam, gan nākamajiem prioriem, gan visiem kopienas locekļiem adresēts lūgums (*petitio*). Vēstules noslēgumā (*conclusio*) var saskatīt netiešu atsauci uz līdzību par žēlsirdīgo samarieti, kurš aicina darīt vēl kaut ko vairāk par nolīgto un paredzēto (Lk 10,35), tomēr Alberts atgādina, ka nepieciešams ievērot apdomību, kas garīgajā dzīvē uzskatāma par tikumu mērauklu.

Kaut arī rēgulas uzdevums bija „regulēt”⁸ brāļu sadzīvi, jau Alberta vēstules struktūrā ir ietverta karmelītu garīgās dzīves izaugsmes programma. Visa pamatā ir pakļautība⁹ Jēzum Kristus un kalpošana viņam ar skaidru sirdi pēc vislabākās sirdsapziņas — šie kristīgās dzīves pamatprincipi ir minētas vēstules ievadā (*Rēg.* 2). Savukārt vēstules nobeigums aicina raudzīties eshatoloģiskā perspektīvā — dzīvot saskaņā ar rēgulu, apzinoties Jēzus Kristus gaidāmo nākšanu (*Rēg.* 22). Vēstules uzbūvē iekļautā virzība — no pakļaušanās Jēzum līdz viņa atgriešanās sagaidīšanai — raksturo karmelītu mūžu, kura laikā īstenojama garīgā pārtapšana. Ārējos apstākļus šai pārtapšanai nodrošina askētiska dzīve, kas sākas ar karmelītu dzīves pamatkārtības ievērošanu (*Rēg.* 4–9), proti, priora ievēlēšanu un apmešanās vietas izvēli (gan visai kopienai, gan ikkatram karmelītam atsevišķi), un turpinās ar rēgulā noteiktā dzīvesveida īstenošanu: atteikšanos no īpašuma, uzturēšanos cellē, lūgšanām, gavēni, atturēšanos no gaļas ēdieniem u.tml. (*Rēg.* 10–17). Šī askētiskā dzīve nav pašmērķis, bet gan līdzeklis, lai sasniegtu sirds skaidrību (*Rēg.* 2), kas nepieciešama Dieva gribas izprašanai un mistiskai pārtapšanai, ietērpjoties Dieva bruņās (*Rēg.* 18–19). Lai mistiskajā pārtapšanā iegūtā kontemplācija saglabātos un tiktu aizvien dziļāk izdzīvota, ir jānodrošina ārējie apstākļi — klusēšana un darbs (*Rēg.* 20–21). Rēgula ir garīgās dzīves ceļš: no vienkāršu, ikdienas dzīvi regulējošu noteikumu ievērošanas uz pilnīgu un bezgalīgu dvēseles atvērtību Dievam¹⁰.

Alberta vēstules oriģināls ir gājis zudumā. Senākais zināmais noraksts atrodams Katalonijas karmelītu provinciāla F. Ribo (*Philipp Ribot*; † 1391) sarakstītajā karmelītu vēsturē¹¹. Arī Innocenta IV vēstules un pievienotās rēgulas oriģināls nav saglabājies, bet Vatikāna arhīvā ir atrodams vēstules un rēgulas noraksts¹².

Lai atvieglotu Alberta un Innocenta tekstu savstarpēju salīdzināšanu, tulkojums piedāvā jaunu rēgulas izkārtojumu¹³. Atšķirībā no iepriekšējo rēgulas pētnieku lietotā rēgulas teksta sinoptiskā izkārtojuma¹⁴, kas paredzēja gan vienādā, gan atšķirīgā teksta izvietojumu divās paralēlās ailēs, šajā tulkojumā esam centušies izvairīties no vienādo fragmentu liekas atkārtotāšanās. Atšķirīgie teksta fragmenti izkārtoti līdzās, proti, Alberta teksts izvietots lappuses kreisajā, bet Innocenta teksts — labajā pusē.

Rēgulas dalījumā ievērota Karmela ģenerālvadītāju Dž. Čelmera *O.Carm.* un K. Maksises *OCD* aprobētā jaunā numerācija¹⁵. Lai atvieglotu rēgulas izmantošanu, lasot darbus, kuros ievērota senākā numerācija, tā ir norādīta iekavās. Rēgulā gan tiešā, gan netiešā veidā daudzviet citēti Svētie Raksti, tādēļ šajā tulkojumā atsauces uz Svētajiem Rakstiem norādītas piezīmēs un nozīmīgākie citāti atzīmēti kursīvā¹⁶.

1 (SVEICIENS)

Alberts,
ko Dieva žēlastība aicinājusi par Jeruzalemes baznīcas patriarhu,
mīļotajiem dēliem Kristū —
Brokardam¹⁷ | B.
un pārējiem viņam paklausīgajiem vientuļniekiem,
kas apmetušies pie Karmela kalna avota, —

sveiciens Kungā un Svētā Gara svētība!

2 (PAMAT-
PRINCIPS)

Svētie tēvi *daudzkārt un daudzējādi ir mācījuši*¹⁸, kā ikvienam — lai kādai garīgās dzīves kārtai tas piederētu un kādu dievveltītu dzīvesveidu būtu izvēlēties¹⁹ — ir jādzīvo Jēzus Kristus pakļautībā²⁰ un ar skaidru sirdi pēc vislabākās sirdsapziņas viņam jākalpo,

3 (IZKLĀSTS)

bet, tā kā jūs lūdzat, lai mēs jums dotu jūsu garīgajiem centieniem²¹ atbilstīgu dzīves rēgulu, kas turpmāk būtu jāievēro,

4 (I)

mēs, pirmkārt, nosakām, lai viens no jums būtu jūsu priors, kurš šai amatā jāievēl vai nu vienprātīgi, vai arī ar lielākās un saprātīgākās daļas piekrišanu²²; ikvienam ir jāsolā viņam paklausība un jācenšas solīto patiešām ievērot —

5 (II)

līdz ar šķīstību un atteikšanos no īpašuma.

Tomēr — vadoties no tā, kas prioram un brāļiem šķistu vēlams, — jūsu īpašumā drīkstēs būt vientuļas vai arī dāvinājumā saņemtas, jūsu dievveltītā dzīvesveida īstenošanai piemērotas un ērtas dzīvesvietas.

6 (III)

Turklāt — atkarībā no vietas, kur būsit iecerējuši apmesties, — ikvienam no jums lai ir atsevišķa, savrupa²³ celle, iedalīta saskaņā ar priora rīkojumu un pārējo brāļu vai to apzinīgākās daļas piekrišanu,

7 (IV)

tomēr tā, lai — kur vien tas ērti īstenojams — jūs varētu kopīgi ēst jums izsniegto kopējā ēdamzālē, klausoties Svēto Rakstu lasījumu²⁴,

8 (V)

un bez tobrīd amatā esošā priora atļaujas neviens no brāļiem nedrīkst mainīt savu apmešanās vietu vai arī samainīties ar kādu citu²⁵.

9 (VI)

Priora celei jāatrodas pie ieejas, lai viņš pirmais varētu satikt nācējus un pēc tam viss veicamais notiktu saskaņā ar viņa lēmumu un norādījumu.

10 (VII)

Ikvienam — ja vien tas nav aizņemts, pildot citus pienākumus, — ir jāuzturas savā cellē vai tās tuvumā, *apcerot Kunga likumu dienu un nakti*²⁶ un *paliekot nomodā lūgšanā*²⁷.

11 (VIII)

Tie, kas prot lasīt psalmus, katrā atsevišķajā lūgšanu stundā lai recitē psalmus, kas ir paredzēti šai lūgšanu stundai pēc svēto tēvu iedibinātās kārtības un Baznīcas apstiprinātās ierašas. Tie, kas neprot lasīt,

Tie, kas prot recitēt kanoniskās stundu lūgšanas kopā arī garīdzniekiem, lai dara to pēc svēto tēvu iedibinātā nolikuma un Baznīcas apstiprinātās ierašas. Tie, kas neprot,

- lai recitē *Tēvs mūsu*: nakts vigilijās²⁸ — divdesmit piecas reizes, izņemot svētdienas un svētku dienas, kad nosakām divkāršu skaitu, — piecdesmit reizes *Tēvs mūsu*. Rīta slavinājumos²⁹ šī lūgšana recitējama septiņas reizes. Arī pārējās lūgšanu stundās šo lūgšanu lai recitē septiņas reizes pēc kārtas, izņemot vesperes, kad jums tā jārecitē piecpadsmit reižu.
- 12 (IX) Nevieni no brāļiem lai neko nesauc par savu, bet *viss lai ir jums kopīgs*³⁰, un no tā, ko *Kungs jums būs devis*³¹, katrs lai saņem no priora rokām, proti, no šim uzdevumam priora pilnvarotā cilvēka rokām, tik, cik, ievērojot vecumu un vajadzības, tam nepieciešams. Taču tam jānotiek tā, ka ikviens paliek — kā jau minēts — viņam izraudzītajā cellē un pārtiek no tā, ko viņam iedala.
- 13 Jums ir atļauts turēt ēzeļus vai mūļus, ne vairāk kā to prasa nepieciešamība, kā arī nedaudz lopu un putnu uzturam³².
- 14 (X) Ceļļu kopuma vidū — ja vien tur ērti iespējams — lai tiek celts oratorijs, kur jums ik dienas jāsapulcējas rīta agrumā, lai — kur vien tas ērti īstenojams — piedalītos euharistiskajā dievkalpojumā.
- 15 (XI) Turklāt svētdienās vai — ja nepieciešams — citās dienās pārrunājiet iekšējās kārtības ievērošanas un dvēseļu svēttapsmes jautājumus. Tad ar saudzīgu mīlestību labojiet arī brāļu pārspilējumus un vainas, ja tās būtu kādam ievērotas.
- 16 (XII) No Svētā Krusta godināšanas svētkiem³³ līdz Kunga Augšāmcelšanās dienai, ik dienas, atskaitot svētdienu, ievērojiet gavēni, ja vien slimība, miesas nespēks vai kāds cits attaisnojošs iemesls nemudinātu to pārtraukt, jo nepieciešamība atceļ likumu.
- 17 (XIII) Vienmēr atturieties no gaļas ēšanas, ja vien tā nav jālieto neveselības un pārlieku liela nespēka dēļ.
- Atturieties no gaļas ēšanas, ja vien tā netiek ēsta neveselības dēļ vai kā līdzeklis pret nespēku. Un, tā kā ceļojot jums biežāk nākas ubagot, tad, lai neapgrūtinātu tos, kas jūs uzņem, ārpus savām mājām jūs drīkstat ēst ar gaļu vārītus ēdienus, bet jūrā ir atļauts ēst arī gaļu.
- 18 (XIV) Bet, tā kā *cilvēka dzīve zemes virsū ir kārdinājumu pilna*³⁴ un visi, kas vēlas dzīvot dievbijīgi Kristū, ir pakļauti vajāšanām³⁵, un *jūsu pretinieks velns kā rūcošs lauva staigā apkārt, meklējot, ko aprīt*³⁶, jums ar vislielāko rūpību jāapliek Dieva bruņojums, lai varētu stāties pretī ienaidnieka viltīgajiem uzbrukumiem³⁷.
- 19 Jūsu gurni apjožami ar šķīstības jostu³⁸. Ar svētām domām ir aizsargājamas krūtis, jo ir rakstīts: *svētas domas tevi pasargās*³⁹. Ir jāapliek *taisnīguma bruņas*⁴⁰, lai Kungu, jūsu Dievu, jūs *mīlētu no visas sirds, no visas dvēseles un visa sava spēka, bet savu tuvāko kā sevi pašu*⁴¹. *Ikvienam ir jāsatver sevī uzticēšanās vairogs, ar ko varat nodzēst visas ugunīgās negantnieka bultas*⁴², jo bez uzticēšanās nav iespējams patikt Dievam⁴³, bet jūsu uzticēšanās — tā ir uzvara.

Galvā liekama *pestīšanas bruņucepure*⁴⁴, lai jūs cerētu saņemt glābiņu no vienīgā Glābēja, *kas glābj savu tautu no grēkiem*⁴⁵. Savukārt Gara zobens, proti, Dieva vārds, *lai bagātīgi mīt jums uz lūpām un jūsu sirdīs*, — un it viss, kas jums jādara, lai notiek *Kunga vārdā*⁴⁶.

20 (XV) Jums ir kaut kas jāstrādā, lai velns jūs vienmēr atrastu nodarbinātus un negūtu iespēju iekļūt jūsu dvēselē jūsu bezdarbības dēļ. Šai ziņā tiklab mācību, kā piemēru jums ir sniedzis svētīgais apustulis Pāvils, ar kura lūpām runājis Kristus⁴⁷ un kuru Dievs ir iecēlis un dāvājis pagānu tautām par skolotāju ticībā un patiesībā⁴⁸. Sekojot viņam, jūs nenomaldīsities. *Naktīm un dienām mēs pūlējāties*, — viņš teica, — *un strādājām savu darbu, lai nevienu no jums neapgrūtinātu. Nevis tālab, ka mums nebūtu tiesības tā rīkoties, bet gan — lai mēs paši jums rādītu priekšzīmi, kurai sekot. Tādēļ, kad bijām pie jums, jums aizrādījām: ja kāds negrib strādāt — lai neēd. Jo mēs dzirdējām, ka jūsu vidū daži dzīvo nemierīgi, neko nestrādājot. Bet tiem, kas tādi ir, mēs aizrādām un piekodinām Kunga Jēzus Kristus vārdā, lai, strādājot klusībā, ēd savu maizi*⁴⁹.

21 (XVI) Apustulis ieteic klusēšanu, norādīdams, ka jāstrādā klusējot⁵¹, tāpat kā pravietis apliecina: *Klusums kopj taisnīgumu*,⁵² — un atkal: *Jūsu spēks būs klusumā un cerībā*.⁵³

Tādēļ mēs nosakām, lai jūs ievērotu klusumu no vakarlūgšanas stundas⁵⁴ līdz nākamās dienas trešajai rīta stundai, ja vien liela nepieciešamība, pamatots iemesls vai priora atļauja nepārtrauc klusēšanu.

Tādēļ mēs nosakām, lai, pabeiguši nakstlūgšanu⁵⁵, jūs ievērotu klusumu līdz nākamās dienas pirmās rīta stundas lūgšanai.

Kaut arī pārējā laikā klusēšana nav jāievēro tik stingri, ir rūpīgi jāizvairās no pļāpības, jo ir rakstīts un ne mazākā mērā pieredze māca: *Pļāpāšana nepaliks bez grēka*⁵⁶, un: *Kas neapdomīgs runājot, tas piedzīvos nelaimi*⁵⁷. Vēl: *Kas runā pārlietu, kaitē savai dvēselei*⁵⁸. Un Kungs Evaņģēlijā: *Tiesas dienā cilvēki atskaitīsies par katru nevajadzīgi runātu vārdu*.⁵⁹

Tādēļ —

Tad nu —

savās gaitās līdz ar pravieti uzmanoties, lai negrēkotu ar mēli, — *ikviens lai darina svarus un mērus, ar ko izsvērt un mērot savus vārdus, bet mutei — pareizus iemauktus, lai viņš stipri nesaļodzītos un nepakluptu ar mēli un nedziedināmi nāvīgs neizrādītos kritiens*⁶⁰, turpretī ikviens lai cenšas uzcītīgi un modri ievērot klusumu, kas kopj taisnīgumu⁶¹.

22 (LŪGUMS) Bet tu, brāli Brokard⁶²,

Bet tu, brāli B.,

un ikviens, kas pēc tevis tiks iecelts par prioru, vienmēr paturiet prātā un īstenojiet darbos to, ko Kungs saka Evaņģēlijā: *Kas vēlētos būt lielākais jūsu vidū — lai ir jūsu kalps, un, kas jūsu vidū vēlētos būt pirmais, — tas būs jūsu vergs*.⁶³ Arī jūs, pārējie brāļi, pazemīgi cieniet savu prioru, vairāk domādami nevis par viņa personu, bet gan par Kristu, kas iecēlis viņu pār jums un kas vietējo Baznīcu vadītājiem saka: *Kas jūs klausā, tas mani klausā, un kas jūs nicina, nicina mani*,⁶⁴ — lai nicināšanas dēļ jūs nenonāktu tiesā, turpretī ar savu paklausību nopelnītu atalgojumā mūžīgo dzīvi.

(NOSLĒGUMS) To mēs jums rakstījām īsi, nosakot rēgulu, pēc kuras jums jādzīvo. Bet, ja kāds būs uzņēmies vēl lielākus izdevumus,

Dievs

Kungs

pārnākdams pats viņam atlīdzinās⁶⁵, tomēr viņam ir nepieciešama apdomība — tikumu mēraukla.

ATSAUČES UN PIEZĪMES

¹ Tutmosa III iekaroto pilsētu un vietu uzskaitījumā Amona templī Karnakā ir minēta „Svētā virsotne” (*Raš-Qadeš* – burt. ‘svētā galva’). Domājams, ka šajā vārdā dēvēts Karmela kalns, kura piekāpē 1469. g. pr. Kr. Tutmos III sakāva kanaāniešu karaspēku un pēc septiņu mēnešu aplenkuma ieņēma tuvējo Megido pilsētu (*ANET*, 234).

² Cicconetti C. *The Rule of Carmel*. – Darien: Carmelite Spiritual Centre, 1984, 34-64.

³ Augustinović A. *“El-Khadr” and the Prophet Elijah*. – Jerusalem: Franciscan Print, 1972, 13.-45. Korānā par pravieti Iljāsu (*Ilyās*) dēvētā Ēlijas pievārds (xviii.65) ir Zaļais (arāb. *al-Khaḍir*) – kaila zeme sazaļojot viņa soļos. Skaidrojot Korānu, islāma komentatori pārstāsta Vecās Derības stāstu par pravieti Ēliju, kam bijusi vara pār lietavām, kas ļauj sazaļot dabai (1. ķēn 17–18). Citviet Korānā Iljāss (Ēlija) un al-Kadirs (Zaļais) ir divas dažādas personas, kas abas dzērušas no dzīvības avota, kļuvuši nemirstīgi, ik nakti kopā lido no Aleksandrijas uz Jeruzalemi un pēc Muhameda rīkojuma palīdz jūrasbraucējiem un tuksneša ceļotājiem. Šie aspekti aizgūti no vēlinās ebreju leģendas par Ēlija un rabīna Jošua ben Levi ceļojumu, no sīriešu teiksmas par imperatoru Aleksandru un Gilgameša eposa elementiem. Sal. A. J. Wensinck „Al- Khaḍir”, 232-235 un „Ilyas, the Biblical prophet Elias”, 164-145.

⁴ Staring A. *Medieval Carmelite Heritage: Early Reflections on the Nature of the Order. Critical Edition with Introduction*. – Roma: Institutum Carmelitanum, 1989, 33-43.

⁵ Apustuļa Pāvila laikā pilsētu sauca Ptolemaja II vārdā par Ptolemaīdu (Ap. d 21,7). Musulmaņu iekarotāju laikā tika atjaunots iepriekšējais, no semītu valodas aizgūtais nosaukums – Akre. Krusta karotāji nocietināto ostas pilsētu dēvēja sv. Jāņa vārdā – par Senžendakri (*Saint-Jean-d’Acre*) (franču valoda bija viena no oficiālajām un plašāk lietotajām sv. Jeruzalemes Jāņa hospitāliešu ordeņa valodām), saīsinājumā – Akre. Ebrejiski – Ako.

⁶ Piemiņas diena senāk – 8. aprīlī, mūsdienās – 25. septembrī (atbilst 16. septembrim pēc Jūlija kalendāra). Sv. Alberta kults oficiāli apstiprināts 1609. gadā.

⁷ Gr. *koinobiōtēs* un *koinobios* < *koinos* – ‘kopīgs’, *bios* – dzīve.

⁸ Lat. *regula* ‘rēgula’ < *regolare* ‘vadīt’, ‘valdīt’.

⁹ Skat. 20. zemsvītras piezīmi.

¹⁰ Savu augstāko literāro izpausmi rēgulas mistiskā ievirze rod spāņu karmelītes Avilas Terēzes (1515–1582) un Krusta Jāņa (1542–1591) darbos.

¹¹ Philip Ribot. *Decem libri de institutione et peculiaribus gestis religiosorum carmelitarum. in lege veteri exortorum et in nova perseverancium ad caprasium monachum*, VIII, 3.

¹² Registrum Vaticanum 21, ff. 465v–466r.

¹³ Priede J. „Karmela rēgula kultūrvēsturiskā kontekstā” // *Humanitāro zinātņu vēstnesis Nr. 14* – Daugavpils: Daugavpils Universitāte 2008, 78.-86. lpp. (šajā izdevumā pirmpublicējums pārstrādāts un papildināts).

¹⁴ Waaijman K. *Der mystische Raum des Karmels. Eine Erklärung der Karmelregel*. – Mainz: Mathias Grünewald Verlag, 1997, 22-33.

¹⁵ Aprobēta ģenerālvadītāju kopējā sēdē 1998. g. 21. maijā.

¹⁶ Tā kā, pamatojot *Rēgulas* norādījumus, bīskaps Alberts citēja sv. Hieronima veikto Svēto Rakstu tulkojumu latīņu valodā, proti, *Vulgātu*, tad gadījumos, kad sv. Hieronima interpretācija atšķiras no mūsdienās ierasto Bībeles tulkojumu variantiem, latviešu tulkojuma citāti ir saskaņoti ar Alberta izmantoto tekstu. Pārējos gadījumos Svētie Raksti ir citēti, pārbaudot latviešu tulkojuma precizitāti pēc oriģinālteksta.

¹⁷ Jeruzalemē dzimušais franču izcelsmes mūks Brokards, kam bīskaps Alberts, jādodomā, rakstīja šo vēstuli, ir minēts karmelītu prioru sarakstos, bet senākajos saglabājušajos vēstules norakstos ir minēts tikai vārda sākumburts.

¹⁸ Sal. Ebr 1,1.

¹⁹ Garīgās dzīveskārtas: laji un garīdzniecība (bīskapi, priesteri, diakoni). Gan laji, gan garīdznieki varēja izvēlēties vai nu laicīgu, vai dievvēlītu dzīvi (*vita religiosa*). Dievvēlītu dzīvi dzīvoja koinobīti, anahorēti (vientuļnieki) un nabago un slimo aprūpētāji. Koinobīti dzīvoja kopienā, kopā rūpējoties par iztiku un

paklausot savam vadītājam. Anahorēti dzīvoja vientulībā, cīnoties ar ļaunā gara kārdinājumiem. Žēlsirdības darbu darītāji centās tikties ar Kungu, rūpējoties par slimajiem un nabagajiem (sal. Mt 25,34-35).

²⁰ Šajā tulkojumā lietotais vārds ‘pakļautība’ (lat. *obsequium* – pakļaušanās, paklausība) atšķirībā no sekošanas (lat. *imitatio* – ‘atdarināšana’) ietver ne vien Kristus izraudzīšanu par savu skolotāju un sekošanu viņa piemēram krusta ceļā (Mat 10,38), bet arī paklausību, labprātīgu un uzticīgu kalpošanu viņam ar visu savu sirdi, dvēseli un prātu. Šādas pakļaušanās priekšnoteikums ir sirds šķīstība, skaidra sirdsapziņa un neliekuļota ticība (1. Tim 1,5). Kā norāda apustulis Pāvils, tieši paklausība Kristum nodrošina uzvaru garīgajā cīņā (2. kor 10,5). Pakļaušanās mērķis ir mīlestība, kas paver mistiskās dzīves apvāršņus.

Lai gan 2. vēstulē korintiešiem apustulis Pāvils trīs reizes bija lietojis vārdu ‘paklausība’ (gr. *hupakoē*, lat. *oboedientia*, piem., 2. kor 7,15; 10,6; Rom 16,19; Filem 1,21 vai *oboeditio*, piem. Rom 16,16,26), sv. Hieronims, tulkojot 2. kor 10,5, par atbilstošāko ekvivalentu atzina latīņu vārdu *obsequium*, kuru citviet viņš lietoja, tulkojot grieķu *leitourgia* ‘kalpojums’ (Rom 9,4; Filip 2,17,30) un *latreia* ‘pielūgšana’, ‘dievkalpošana’ – Rom 12,1; Jņ 16,2). Darbības vārds *obsequi* (‘pakļauties’, ‘piekāpties’, ‘izdabāt’) norāda uz labprātīgu pakļaušanos rīkojumam (visdažādāko iemeslu dēļ), turpretim *obedire* (‘paklausīt’) vispirms ietver ieklausīšanos un piekrišanu. Iespējams, ka, šādi rīkojoties, sv. Hieronims vēlējās uzsvērt paklausības un kalpošanas ciešo saistību kristieša dzīvē, bet visdrīzāk gan — iekšējo garīgo cīņu, kas izriet no apustuļa Pāvila mudinājuma „sagūstīt” ikvienu domu, lai tā — kaut vai piespiedu kārtā — nonāktu „Kristus pakļautībā” (gr. *eis tēn hupakoēn* > lat. *in obsequium Christi*). Kā norāda vēstules turpinājums (1. kor 10,6), pakļautības rezultāts ir paklausība (*oboedientia*). Paklausība ieguva fundamentālu nozīmi monastiskajā dzīvesveidā — par to liecina gadsimtos un gadu tūkstošos pārbaudītā Baznīcas tēvu tradīcija, ko koinobītiem rakstītajā *Rēgulā* bija apkopojis vientuļnieks un abats sv. Nursijas Benedikts (ap 480–547). Šo *Rēgulu*, bez šaubām, labi pazina arī sv. Alberts. Taču — tāpat kā apustulis Pāvils un sv. Hieronims — Alberts *Rēgulas* pamatprincipos norāda uz kristieša pamatpienākumu dzīvot Jēzus Kristus pakļautībā (*Rēg* 2). Šī pamatpienākuma izpildīšana ir pamats, kurā balstās gan sv. Benedikta, gan sv. Alberta prasītā paklausība, ko brāļi sola prioram (*Rēg* 4). Lai gan *Rēgulas* tapšanas laikmetā krusta karotāji ar pakļautību saprata ne vien garīgu pakļaušanos Jēzum Kristum, bet arī ārēju stāšanos viņa dienestā un uzticīgu kalpošanu viņam kā Svētās zemes dzimtajam valdniekam (sal. C. Cicconetti, *La regola*, 447-448; U. Dobhan, *Die Spiritualität des Karmels*, 12–17), šī feodālajā vasaļu sistēmā sakņotā izpratne nav noteicošā *Rēgulas* sākumdaļā, kas runā par pakļaušanos kā par visiem kristiešiem kopējo pamatprincipu, kas jāievēro, lai kādai garīgās dzīves kārtai tie piederētu un lai kādu dievvēlīto dzīvesveidu būtu izvēlējušies (*Rēg* 2). Sal. K. Waaijman, *Der mystische Raum*, 43-45.

Tā kā latīņu valodas vārds *obsequium* (‘pakļaušanās’, ‘paklausība’, ‘pakļautība’, ‘pieklāvība’, ‘izdabāšana’) ir atvasināts no tās pašas saknes kā *sequi* (‘sekot’), dažos rēgulas mūsdienu tulkojumos vērojama kļūda: „Jēzus Kristus pakļautībā” tulkots kā „sekojot Jēzum Kristum”. Šī tulkojuma kļūda ieviesusies radniecisko latīņu vārdu šķietamās līdzības dēļ un tai nav nekāda pamata nedz Jaunās Derības grieķu tekstā, nedz sv. Alberta vēstulē. Vārdu *sekot* (grieķiski *akoloutheō* ‘sekoju’) apustuļa Pāvila vēstulēs varam atrast tikai vienu reizi (1. kor 10,4), bet sv. Alberta (*Rēg* 2) citētajā 2. vēstulē korintiešiem šī vārda vispār nav. Gan Pāvils, norādot uz nepieciešamību pakļaut domu un iztēles pasauli, gan sv. Alberts, norādot uz kristīgās dzīves pamatprincipiem, runāja nevis par „sekošanu”, bet pakļautību Kristum. Nepareizā tulkojuma ieviešanas, iespējams, veicinājis vārda *sekot* plašais lietojums — gan evaņģēlijos, gan tā dēvētās modernās dievbijības (*devotio moderna*) askētiskajā terminoloģijā (galvenokārt ģermāņu un ģermāņu ietekmēto valodu grupā). Dažus gadsimtus pēc sv. Alberta *Rēgulas* tapšanas par modernās dievbijības izplatītājiem kļuva holandieša Ģērta Grotes (1340–1384) dibinātie Kopējās dzīves brāļi. Īpaši populārs kļuva Kempenes Toma († 1471) darbs *De imitatione Christi*. Šī darba tulkojumos ģermāņu valodās latīņu valodas termins *imitatio* (burt. ‘atdarināšana’) tika atveidots kā *sekošana* (vāc. *Nachfolge*; nīderl. *navolging*; zviedr. *efterföljelse*; un pēc analogijas arī latv. *sekošana* — piem., 1999. g. izdotajā tulkojumā no franču valodas), ar to saprotot nevis pakļautību (*obsequium*) vai paklausību (*oboedientia*), bet gan sekošanu ļoti specifiskā un šaurā nozīmē, proti, *sekošanu* [Kristus] *paraugam*. Nedz evaņģēliskajam Kristus aicinājumam „seko man!” (*akolouthei moi*; piem., Mt 8,22; 9,9; 10,38; 19,21; Mk 2,14; 10,21; Lk 18,22 u.c.) vai „nāciet man pakā!” (*deute opisō mou*; piem., Mt 4,19; 16,24; Mk 8,34; Lk 9,23 u.c.), nedz Kempenes Toma mudinājumam vadīties pēc Kristus parauga nav nekādas saiknes ar nonākšanu vai atrašanos Kristus pakļautībā (*in obsequium Christi*), kura minēta sv. Hieronima tulkotajā Pāvila 2. vēstulē korintiešiem (10,5 [*Vulg.*]) un netieši citēta sv. Alberta *Rēgulā* (2). Semantiska saistība iespējama vien tiktāl, cik nonākšana pakļautībā ietver sekošanu: pakļautībā nonākušie gūstekņi un vergi seko savam kungam. Atzīstot savu pakļautību Kristum, apustuļi sauca sevi par Kristus vergiem (gr. *doulos Christou*; lat. *servus Christi*), bet, norādot uz savu kalpošanu, — par Kristus kalpiem (gr. *diakonos Christou*; lat. *minister Christi*). Daudzos Bībeles tulkojumos (arī latviešu) šī būtiskā atšķirība dažkārt paliek apzināti neievērota, jo verga jēdziens šķiet pretrunā ar mūsdienu cilvēka brīvību. Iespējams, minēto iemeslu dēļ arī *Rēgulas* tulkojumos vērojama tendence pārvērst pakļautību (*obsequium*) par sekošanu (piem., vācu valodā) vai vismaz par paklausību (poļu valodā). *Rēgulas* jaunākajā vācu tulkojumā (1998) lietotais vārds *Gefolgschaft* (burt. ‘svīta’, bet arī ‘sekošana’ un ‘pakļautība’) mēģina vienā terminā sakausēt visas nozīmes —

gan Pāvila 2. vēstulē korintiešiem minēto un sv. Alberta citēto pakļaušanos jeb pakļautību (*obsequium*), gan ar Rēgulas ievadu nesaistīto Kristus aicinājumu „Seko man!”, gan askētiskajā teoloģijā populāro jēdzienu — *sekošana Kristus paraugam (imitatio Christi)*.

Lai gan semantisko lauku atšķirības dēļ ideāla tulkojuma nav arī latviešu valodā, visprecīzāk, Rēgulā citētā latīņu valodas termina *obsequium* nozīmei atbilst latviešu valodas daļēji lokāmais atgriezeniskais lietvārds *pakļaušanās*. Tādēļ ar izteicienu *in obsequium Iesu Christi – Jēzus Kristus pakļautībā* ir jāsaprot stāvoklis, kura pamatā ir *pakļaušanās Jēzum Kristum*.

²¹ Garīgie centieni — viduslaiku garīgajā literatūrā latīņu valodas vārdu *propositum* (‘iecere’, ‘nodoms’) lietoja grieķu vārda *askēsis* (‘garīgie centieni’) vietā.

²² Ja nebija iespējams visiem vienprātīgi ievēlēt prioru, tika nozīmēti trīs balsu noteicēji, kas slepenībā aptaujāja visus brāļus, par ko un kāpēc katrs no viņiem balso. Lai ievērotu ne vien kvantitatīvo (absolūtais vairākums), bet arī kvalitatīvo balsošanas principu, tika sastādīts „saprātīgākās” — burtiski: [spriedumos un rīcībā] ‘veselīgākās’ — daļas saraksts, vadoties pēc amatiem, vecuma, nopelniem utt. Kandidātam bija jāiegūst balsu vairākums abos sarakstos.

²³ Nikolass Gallus rakstīja: „Sienas nedrīkst būt kopīgas — kā gan citādi varētu skaļi lūgties!” Kad brāļi bija spiesti atstāt Karmela kalnu un apmetās pilsētās, vairs nebija iespējams izbūvēt katram karmelītam savrupu, proti, no citām atstatu celli, tāpēc nereti mūkiem bija divas apmešanās vietas: viena pilsētā, otra ārpus pilsētas. Rēgulas piesacījums iekārtot savrupas celles vairs nav minēts 13. gs. beigās rakstītajās *Konstitūcijās*.

²⁴ Pirms Innocenta iekļautā rēgulas piesacījuma mūki ēdienu saņēma katrs savā cellē.

²⁵ Ar dievveltītai dzīvei paredzētās celles saņemšanu jaunais kopienas loceklis kļuva par vienu no brāļiem. Atteikšanās no savas celles vai patvaļīga apmešanās vietas maiņa liecinātu par atteikšanos no savas vietas brāļu vidū.

²⁶ Ps 1,2; Joz 1,8.

²⁷ 1. Pēt 4,7 (citēts pēc *Vulgātas: et vigilate in orationibus* – ‘un esiet nomodā lūgšanās’).

²⁸ Stingri aizliedzot pārspīlējumus, dažādās kopienās koinobīti atšķirīgi saīsināja nakts atpūtas ilgumu atkarībā no gadalaika, dažkārt līdz četrām stundām. Šis miegam atrautās stundas viņi veltīja Svēto Rakstu lasīšanai, lūgšanai, dažkārt ieklausījās gudra mūka pamācībās vai strādāja. Savukārt nakts vigīlija sadalīja atpūtu divās daļās. Vigīlijas laikā koinobīti cēlās no miega, lai lūgtos dažus psalmus.

²⁹ Latīņu valodā dažos stundu lūgšanu nosaukumos izpaužas senais ieradums skaitīt laiku nevis no pusnakts, bet gan no rītausmas. Pirmā rīta stunda (ap 6.00) jeb pīma (lat. *prima* – ‘pirmā’) — rītausmas lūgšana. Trešā rīta stunda (ap 9.00) jeb terca (lat. – *tertia* ‘trešā’) — priekšpusdienas lūgšana. Sestā dienas stunda (ap 12.00) jeb seksta (lat. *sexta* – ‘sestā’) — pusdienas lūgšana. Devītā dienas stunda (ap 15.00) jeb nona (lat. *nona* – ‘devītā’) — pēcpusdienas lūgšana. Vakarlūgšanas stunda jeb vesperes — lūgšana, iestājoties vakara krēslai (ap plkst. 18.00). Naktslūgšanas stunda jeb kompletorijs (< lat. *completus* – ‘piepildīts’, ‘pilns’) — lūgšanas pirms naktsmiera (ap 21.00).

³⁰ Sal. Ap. d 4,32.35 un sv. Augustīna *Rēgulu*, 10.

³¹ Sal. Mt 6,25-32.

³² Atļaujas pamatā ir pāvesta Gregora IX vēstule *Ex officii nostri* (1229).

³³ 14. septembris.

³⁴ Sal. Īj 7,1 (pēc *Vetus Latina* tulkojuma: *quia vero temptatio est vita hominis super terram*). Par kārdinājumiem šeit dēvēti pārbaudījumi tāpat kā *Tēvs mūsu* lūgsnā: „Un neieved mūs kārdināšanā”.

³⁵ Sal. 2. Tim 3,12.

³⁶ Sal 1. Pēt 5,8.

³⁷ Sal. Ef 6,11.

³⁸ Josta ir ne vien kareivju un ceļotāju (svētceļnieku, grēknožēlnieku) neaizstājams apgērba piederums, bet arī viņu nedalītās uzticības zīme. Pieminot Kristus kareivja „patiesuma jostu” (sal. Ef 6,14), apustulis Pāvils atsaucas uz pravieti Jesaju: „Taisnīgums būs josta ap viņa gurniem un uzticība apjozīs viņa sānus” (Jes 11,5). Gurnu apjošana tēlainajā Bībeles valodā nereti ietver norādi uz atturību. Uzticība un šķīstība savā starpā ir

nesaraujami saistītas. Būdam uzticīgs savai tautai, Dievs apjožas ar saviem izredzētajiem kā ar jostu (Jer 13,11).

³⁹ Sal. Sak 2,11.

⁴⁰ Sal. Ef 6,14.

⁴¹ Sal. Atk 6,5; Lev 19,18; Mt 22,37-39.

⁴² Sal. Ef 6,16

⁴³ Sal. Ebr 11,6. Lat. *fides*, gr. *pistis* nozīmē ‘ticību’, ‘uzticēšanos’, ‘paļāvību’, proti, uzticēšanos Dievam, kas pats ir uzticams (Ps 31,6). Uzticēšanās trūkums liecinātu par Dieva uzticamības apšaubīšanu.

⁴⁴ Sal. Ef 6,17; Jes 59,17; 1. tes 5,8

⁴⁵ Mt 1,21.

⁴⁶ Sal. Ef 6,13-18; Kol 3,16-17.

⁴⁷ 2. kor 13,3.

⁴⁸ 1. Tim 2,7.

⁴⁹ 2. tes 3,7-12.

⁵⁰ Sal. Jes 30,21; 35,8; Jer 25,5.

⁵¹ Sal. 2. tes 3,12.

⁵² Jes 32,17 (citēts pēc *Vulgātas: cultus iusticiae silentium* ‘klusums – taisnīguma kults’ vai arī ‘klusums – taisnīguma kultivēšana’). Vadoties pēc pravieša Ēlijas mistiskās pieredzes, vientuļnieki labi zināja, ka Dievs ir rodams nevis vēja brāzmās, zemestrīces dārdos vai uguns liesmās, bet gan klusumā (1. ķēn 19,11). Klusums ļauj apjaust lielās apklusinātājas – nāves tuvumu, savu niecīgumu un Dieva diženumu (Ps 39,5-7). Varenākā priekšā ir jāapklust. Tam, kas apzinās savu niecīgumu, Dievs kļūst par cerību, uz ko paļauties, par visa piepildījumu, pēc kā ilgoties un tiekties (Raud 3,26). Dievs apveltī ar spēku to, kam viņš ir cerība. Tieši tādēļ Jesaja ieteic klusu cerību Jeruzalemes iedzīvotājiem (Jes 30,15). Klusums, kas, cilvēkam apzinoties savu niecīgumu, šķietami visu atņem, pārvēršas klusā piepildījumā, Dieva slavinājumā. Sv. Alberta izmantotajā Sv. Rakstu latīņu tulkojumā *cultus iusticiae silentium* ir ietvertas abas nozīmes: pirmkārt, taisnīgums izkopjams klusumā (‘klusums – taisnīguma kultivēšana’), un, otrkārt, ar klusumu tiek godināts taisnīgums un tātad – Dievs (‘klusums ir taisnīguma kults’).

⁵³ Jes 30,15.

⁵⁴ Skat. 29. zemspējas piezīmi.

⁵⁵ Skat. 29. zemspējas piezīmi.

⁵⁶ Sak 10,19 (citēts pēc *Vulgātas*).

⁵⁷ Sak 13,3 (citēts pēc *Vulgātas*).

⁵⁸ Sīr 20,8 (citēts pēc *Vulgātas*).

⁵⁹ Mt 12,36.

⁶⁰ Sīr 28,25-26 (citēts pēc *Vulgātas: Sīr 28,29-30*).

⁶¹ Skat. 52. piezīmi.

⁶² Skat. 17. piezīmi.

⁶³ Mt 20,26-27.

⁶⁴ Lk 10,16.

⁶⁵ Sal. Lk 10,35.

AVOTI UN LITERATŪRA

- Augustinović A. *“El-Khadr” and the Prophet Elijah*. Studium Biblicum Franciscanum, Collectio minor 12. Jerusalem: Franciscan Print 1972.
- Chandler P. *The Liber de institutione et peculiaribus gestis religiosorum Carmelitarum in lege veteri exortorum et in nova perseverancium ad caprasium monachum by Felip Ribot: a critical edition with an introduction*. Toronto: Centre for Medieval Studies, University of Toronto 1991.
- Cicconetti C. *La regola del Carmelo: origine, natura, significato*. Roma: Institutum Carmelitanum 1973.
- Cicconetti C. *The Rule of Carmel*. Darien: Carmelite Spiritual Centre 1984.
- Deckert A.– Merl O. (Bearb.) *Karmel – Gesetz und Geheimnis*. Köln: Wienand 1959.
- Dobhan U. *Die Spiritualität des Karmel*. Leutesdorf: Johannes-Verlag 1990.
- Edwards B. *The Rule of Saint Albert*. Aylesford & Kensington: Carmelite press 1973.
- Klueting H. *In obsequio Jesu Christi vivere et mori: Edith Stein und Dietrich Bonhoeffer // Erträge. Augustana Sommersemester 2004*. Theologische Hochschule der Evangelisch-Lutherischen Kirche in Bayern 2004. S. 12-22.
- Mosca V. *Alberto patriarca di Gerusalemme: tempo – vita – opera*. Roma: Edizioni carmelitane (Textus et studia historica carmelitana 20) 1996.
- Priede J. *Karmela rēgula kultūrvēsturiskā kontekstā // Humanitāro zinātņu vēstnesis Nr. 14 – Daugavpils: Daugavpils Universitāte 2008*. 78.-86.
- Smet J. – Dobhan U. *Die Karmeliten. Eine Geschichte der Brüder U.L. Frau vom Berg Karmel: von den Anfängen (ca. 1200) bis zum Konzil von Trient*. Freiburg im Bresgau: Herder 1981.
- Staring A. *Medieval Carmelite Heritage: Early Reflections on the Nature of the Order. Critical Edition with Introduction*. Roma: Institutum Carmelitanum 1989.
- Kempenes Toms, *Kristus pakaļstaigāšana četrās grām. latēniski sarakst. no Kempenes Tōma Hāmmērlēin; latviski no H. Blumberg. Jelgava: J.V. Steffenhagen un dēls 1881 (2. izd.)*.
- Kempenes Toms, *Sekošana Kristum*. Rīga: Rīgas Metropolijas kūrīja 1999.
- Waaijman K. *Der mystische Raum des Karmels. Eine Erklärung der Karmelregel*. Mainz: Mathias Grünewald Verlag 1997.
- Wensinck A. J. *Ilyas, the Biblical prophet Elias; Al-Khaḍīr // H. A. R. Gibb – J. K. Kramers, Shorter encyclopaedia of Islam*. Leiden – New York – Köln 1994⁴. 164-165; 232-235.